

Ur *Clarté* 2/2008

**Benny Andersson**

## **Var Stalin kommunist?**

Det nya Sovjetunionen var en ekonomisk succé. En väldig industrialisering genomfördes i rekordfart, massmobiliseringen och entusiasmen var stor. Däremot är det tveksamt om det var ett socialistiskt eller kommunistiskt samhällssystem. Stalins centraliserade ordning främjade snarare framväxten av en ny överhet.

Historieskrivningen om Sovjetunionen präglades länge av den ideologiska krigföringen mellan höger och vänster. Faktamaterialet var tunt; spelrummet för ideologiskt motiverade antaganden stort. Arkivens öppnande har radikalt förbättrat möjligheten att prova hypoteser och teorier mot fakta. I den prövningen har en rad populära teser spruckit som troll i morgonsolen. Förändringen har bara börjat.

Historiker som investerat i det kalla krigets uppfattningar och politiker som ser dem som politiska användbara gör fortfarande motstånd från kvarvarande fickor av mörker. När de nyöppnade arkiven visade att antalet fångar och dödade i Gulag var betydligt lägre än vad den brittiske forskaren Robert Conquest tidigare hade antagit, reagerade några kallakrigshistoriker med att ifrågasätta arkiven. Efter att ha deltagit i arbetet med att inventera och utvärdera Gulagarkiven konstaterade dock Conquest att de var tillförlitliga och att hans egna tidigare antaganden var felaktiga. Men än i dag skrivs det inlägg som hänvisar till Conquests tidigare uppskattningar, liksom det framförs rena fantasiuppgifter om 100 miljoner döda som ett totalt resultat av ”kommunismens brott”.<sup>1</sup>

Ett av de politiskt mest användbara antagandena är tesen om kommunismen. Den påstår att det existerade en enhetlig politisk ideologi – ”kommunismen” – som dominerade i Sovjetunionen under hela dess utveckling och i ett antal länder som befann sig under dess inflytande. Den påstår också att den kommunistiska ideologin är den viktigaste orsaken till utvecklingen i dessa länder. Tesen om kommunismen – exemplifierad i formuleringar om ”kommunismens brott” – ingick i regeringens ursprungliga direktiv till Forum för Levande Historia. Efter kritik backade emellertid Levande Historias ledning till formuleringen att man avsåg att informera om ”brott begångna under kommunistiska regimer” (ty, förklarade man, ”ideologier begår inte brott”). Den formuleringen förutsätter att begreppet kommunism kan avgränsas så att det blir meningsfullt att tala om ”kommunistiska regimer”. För att kunna motiveras förutsätter den modifierade formuleringen dessutom fortfarande att någon slags (försvagad) version av tesen om kommunismen är sann. Om syftet är att upplysa om orsakerna till att stater tillgripit extrema våldsåtgärder mot delar av den egna befolkningen, är det inte intressant att välja ut regimer på basis av ideologiska fragment som till största delen spelade en dekorativ eller legitimerande roll.

Som vi kommer att se finns det starka skäl att ifrågasätta tesen om kommunismen. I ett rent forskningsperspektiv är det förvånande att seriösa historiker utan reflexion och motivering accepterar en så grumlig formulering av sitt uppdrag. I ett bredare perspektiv finns ingen anledning att förvånas. Makten har alltid strävat efter att göra forskningen till ett redskap. Och det har alltid funnits forskare som ställt upp. Frågan kompliceras av att stora delar av vänstern också har baserat sin ideologi på tesen om kommunismen. Den kommunistiska rörelsen har investerat tungt i tron på en ideologisk kontinuitet mellan Lenin och Stalin och i existensen av en allmängiltig ”marxism-leninism” som förverkligades i den unga sovjetstaten. Det finns

---

<sup>1</sup> Se Lennart Samuelson Gulag och ”sjarasjki” i Anu Mai Köll (red.): *Kommunismens ansikten* (Symposion 2005)

visserligen marginella undantag, t.ex. olika trotskistiska grupper. De ifrågasätter emellertid inte heller idén om en allmängiltig ”marxism-leninism” och förespråkar en lika tvivelaktig ideologisk kontinuitet mellan Lenin och Trotskij.

Föreställningen att Sovjetepokens politiska diktatur och enpartistyre var en tillämpning av denna allmängiltiga ”marxism-leninism” är fortfarande utbredd både på höger- och vänsterkanten. Teorin tros alltså vara styrelsesättets viktigaste förklaring. Det är en svepande ideologisk konstruktion som bortser från analysen av det historiska händelseförloppet och tillgängliga fakta. De visar snarare att de ofärdiga teorier som bolsjevikerna tog över från Marx var alldeles för allmänna för att tjäna som handlingsdirektiv. I bästa fall kunde man i dem finna en fingervisning om i vilken riktning svaren borde sökas. De beslut man slutligen fattade var följden av ett intrikat samspel mellan ideologin, analysen av de konkreta omständigheterna och omständigheterna själva (oavsedda konsekvenser). Lenin var alltid noga med att understryka att hans skrifter bara var giltiga för den situation de skrevs för. Ett exempel är *Vad bör göras*, från 1900-talets början, som brukar beskrivas som enpartistyrets och diktaturens ”bibel”. I förordet till sin engelska nyöversättning av detta verk och i en sammanfattande uppsats, visar den amerikanske statsvetaren Lars T. Lih att det är en ideologisk myt.<sup>2</sup> Lenins egna skrifter framställdes visserligen av Stalin som allmängiltiga och absoluta sanningar, men det var en del av stalinismens legitimeringsprocess.

Den som nöjer sig med allmänt prat om diktatur bortser också från att termen kan dölja väldiga olikheter i det faktiska styrelsesättet. Detta är en av huvudteserna i Moshe Lewins magistrala försök att sammanfatta Sovjetstatens politiska och sociala historia på basis av den senaste arkivforskningen.<sup>3</sup> Enligt Lewin var skillnaderna i styrelsesätt avgrunds djupa mellan åren då Lenin dominerade det politiska livet och årtiondena som följde efter hans död och dominerades av Stalin. Under inbördeskriget och tiden omedelbart därefter fanns inget alternativ till politisk diktatur. Men det som stod på spel i den ideologiska diskussionen under början av tjugotalet var formerna för denna diktatur. Skulle de i mån av möjlighet vara demokratiska? Skulle diskussionen inom och utanför kommunistpartiet vara fri? Skulle partiets ledare vara möjliga att avsätta? Eller skulle man fortsätta linjen från inbördeskrigets dagar och lösa politiska uppgifter genom administrativa dekret och repression?

Lewin hävdar att Lenin blev medveten om den djupa ideologiska klyftan mellan Stalin och sig själv i den diskussion om den nationella frågan som fördes under de sista åren av den svårt sjuke Lenins liv. Stalin företrädde då en linje som avskaffade de icke-ryska nationernas självstyre och inlemmade dem i Ryssland, medan Lenin förespråkade ”en federation av oberoende republiker som åtnjuter lika rättigheter” (Lewin s. 22). Lenin såg inte Stalins linje som en liten avvikelse utan som en återgång till Tsarrysslands storryska chauvinism och imperialism. Dessutom avslöjade diskussionen att Stalin delade den ryska överklassens traditionella syn att uppbygget av en ultracentraliserad statsapparat som litade till direktiv och våld var nödvändigt även i fredstid.

”Hans klara och enkla vision var inspirerad av inbördeskriget. Då hade militär makt löst frågan. Nu när freden hade återställts i landet, måste man smida ett ännu mäktigare instrument: en oinskränkt, ohämmad, ultracentraliserad statsapparat – en krigsmaskin i fredstid.” (Lewin, s. 30)

<sup>2</sup> Lih, Lars T.: ”Lenin and the Great Awakening”, i: Budgen, Sebastian; Kouvelakis, Stathis; Zizek, Slavoj (utg.), *Lenin Reloaded. Toward a Politics of Truth*, Durham. 2007: s 292 (se 283-296) Jfr också Hal Draper: ”The Myth of Lenins Concept of The Party: Or What They Did to What Is To Be Done?” i: *Historical Materialism*, 4 (1999), 1: s 187-213.

<sup>3</sup> *The Soviet Century* (Verso 2005). Min artikel handlar bara om stalinismens första decennier, medan Lewins bok omfattar hela sovjetepoken.

Lenin betraktade Stalins projekt som en fortsättning på det kejsrerliga självhärskardömet. Därför avslutade han sin sammanfattning av den nationella frågan till den tolfte partikongressen med förslaget att Stalin skulle ersättas. Sammanfattningen var skriftlig eftersom Lenin var oförmögen att delta i diskussionerna före och på kongressen. Stalin lyckades emellertid övertala Trotskij och Kamenev att Lenins inlägg var ofullständigt och bara borde delas ut till en liten skara särskilt betrodda. I den mån denna episod senare alls berördes inom den kommunistiska rörelsen beskrevs motsättningen mellan Lenin och Stalin som beroende på den senares personliga "bufflighet" och på mindre politiska brister hos honom. Därmed kunde episoden reduceras till en bagatell. Detta var också Stalins argumentationslinje i diskussionen före och under partikongressen.

Vid Lenins begravning avlade Stalin en pompös ceremoniell ed till Lenin och genomdrev att liket – mot Lenins vilja – skulle balsameras och läggas i mausoleum. Därmed påbörjades den konstruktion och sakralisering av "leninismen", som skulle löpa som en röd tråd genom hela Stalinepoken. Syftet var att legitimera Stalins växande makt genom att framställa honom som arvtagare till en överjordisk ledargestalt och som förvaltare av en samling absoluta sanningar. Fenomenet att legitimera makt genom sakralisering är välkänt bland samhällsvetare som studerar förmoderna samhällen. I Tsarryssland hade det tagit form av en sakralisering av Tsaren ("Lillefar"), som sades stå i ett mystiskt förhållande till både Gud och folket.

Att en debatt om den nationella frågan skulle resultera i fundamentala motsättningar om den framtida statens egenskaper och metoder var, enligt Lewin, ett symptom på den ideologiska förvirring som bolsjevikerna befann sig i. Förvirringen var om möjligt ännu större när det gällde frågan hur den ekonomiska politiken skulle utformas. Enligt Marx förutsätter socialismen utvecklade produktivkrafter och en avancerad ekonomi. Lenins idé att det efterblivna Ryssland ändå kunde gripa sig an med uppgiften att bygga socialismen vilade på hoppet om en revolution i det mer utvecklade Västeuropa. När den uteblev – och därmed den väntade hjälpen därifrån – stod man i praktiken utan program.

Som alltid lät Lenin analysen av läget bestämma de omedelbara uppgifterna. Efter diskussioner lyckades han få majoritet i partiledningen för en liberalisering av inbördeskrigets hårda regleringar (den s.k. krigskommunismen). Tvångsrekvisitionerna av spannmål avskaffades och en marknadsekonomi infördes, NEP, som innefattade både jordbruket och den delvis förställdade industrin. Under åren som följde återhämtade sig ekonomin. Problemet var att marknaden inte verkade kunna lösa problemet med Rysslands industrialisering. Mot slutet av 1920-talet blev frågan akut, när möjligheten att basera en framtida industriell omvandling på handel med omvärlden blev allt mindre. Känslan av att befinna sig i ett kritiskt läge förstärktes av det allt tydligare hotet om krig, vilket enligt bolsjevikernas analys oundvikligen skulle komma att drabba Sovjetunionen.

I den intensiva diskussionen var man ense om att det krävdes en förändring i riktning mot planekonomi. Oenigheten gällde tempot i industrialiseringen och relationen till bönderna. Det är viktigt att inse att dessa frågeställningar inte nödvändigtvis sammanföll. De behandlades inte heller som en enhet i de ekonomiska beräkningar som låg till grund för diskussionen. Efter lång debatt valde man en modell som kännetecknades av chockindustrialisering (ett maximalt tempo, koncentration på uppbygget av tung industri) och kollektivisering av lantbruket.

Vi har redan sett att Stalin tycktes betrakta socialismen som något som tvingas på ett motspänstigt folk av en mäktig stat. Den stalinistiska superstaten med sin byråkrati, repression och enmansstyre sprang emellertid inte färdig ur Stalins huvud. Initiativet till chockindustrialiseringen och kollektiviseringen kom ifrån det politiska systemet. Men detta kom i sin tur att skapas av följderna av dessa förändringar och av sina reaktioner på dem. Lewin

beskriver utvecklingen som ett slags trestegsraket: motstånd, socialt kaos (steg ett); detaljstyrning, byråkrati, centralisering, personifiering av makten (steg två); paranoia, repression, våld (steg tre).

Böndernas motstånd mot kollektiviseringen gjorde att staten måste tvinga av dem ett överskott genom föreskrivna mål för skörden, minutiös övervakning och våld. Kolchoserna var inga verkliga kollektiv, utan en samling individer som sparade sig för arbetet på de privata jordlotterna. Dessutom ledde chockindustrialiseringen till en lika chockartad social omvandling med stora inslag av förvirring och kaos. 1928 var antalet arbetare och tjänstemän utanför jordbruket 9,8 respektive 3,9 miljoner, vilket tillsammans utgjorde 17,6 % av den totala arbetskraften. 1939-40 hade antalet arbetare ökat till 21 miljoner och tjänstemännen till mellan 11 och 12 miljoner. Det totala antalet arbetare och tjänstemän utanför jordbruket utgjorde nu mer än hälften av nationens arbetskraft. Under samma tidsperiod mer än fördubblades stadsbefolkningen.

Det enda land som i modern tid har genomgått en lika omfattande social revolution under så kort tidsperiod är Kina. Men i Kina föregicks 1990-talets snabba industrialisering av en lång period från revolutionen 1949 under vilken både ekonomin och den kulturella nivån genomgick en kraftig utveckling. Eftersom Ryssland startade från en betydligt lägre ekonomisk och kulturell utvecklingsnivå var förändringen där brutalare.

Kaoset förstärkte regimens tendens att lita till detaljstyrning och kontroll, vilket ledde till en kraftig expansion av byråkratin på alla nivåer i samhället. Den växande byråkratin måste emellertid också styras och övervakas. En mängd organ som skulle kontrollera byråkraterna och andra som skulle övervaka kontrollanterna växte fram i en ond cirkel utan slut. Övervakningen omfattade också kommunistpartiet, som omvandlades till ett avpolitiserat verktyg. Dess diskussioner gällde inte längre vilken politiken skulle vara, utan hur den beslutade politiken skulle genomföras. De sista resterna av partidemokrati avskaffades.

Partiets ledande organ förlorade makten till ett ständigt växlande antal av Stalins förtrogna och – ytterst – till Stalin själv. Ett personstyre infördes som utmynnade i enmansdiktatur och personkult. Den vanliga etiketten ”enpartistyre” är därför totalt missvisande när det gäller Stalinepoken, från mitten av 1930-talet och framåt. Lewins parallell till tsarernas självhärskardöme är mer passande. Oppositionen mot denna stegvisa process var splittrad och tvekande. Hur kunde partiets ledarskikt tillåta händelseutvecklingen?

”Var de alltför västerniserade för att dechiffrera ett så mörkt psyke. Eller bara kortsynta? Eller, mer välvilligt, var de fortfarande alltför dominerade av en socialistisk ideologi för att inse att de hade påbörjat en resa som skulle ta dem djupt tillbaka in i Moder Ryssland ?” (Lewin, s. 77).

Kaganovitj, som under den första hälften av 1930-talet var en av Stalins närmaste förtrogna, exemplifierar ledarskiktets anpassning. Tonen i hans brevväxling med Stalin, som förr hade varit problemlösande och analytisk, från en självständig person i ledande ställning till en annan, blev nu bekräftande, underdånig och krypande. Kaganovitj hade goda skäl. Stalin lät sina agenter spionera också på sina närmaste medarbetare. För att testa deras lojalitet, förföljde han personer ur deras familjer. Kaganovitjs tre bröder dödades och Molotovs hustru arresterades.

Den ideologiska grunden för dessa utbrott av paranoia kan anas i den extremt voluntaristiska uppfattning som Stalin hade givit uttryck för redan på 1920-talet:

”..för oss existerar inga objektiva svårigheter. Det enda problemet är kadrer. Om saker och ting inte går framåt, eller om de går fel, ska orsaken inte sökas i några objektiva förhållanden: det är kadrens fel.” (Tal till studenterna vid partiuniversitetet i Sverdlov. Lewin, s. 33)

Det vill säga, objektiva begränsningar och problem finns inte. Den beslutade politiken är alltid korrekt. Problem beror på de underlydande partimedlemmarna och andra som verkställer politiken.

Trots den ökade styrningen och kontrollen, fortsatte problemen att växa. Bönderna gjorde fortsatt motstånd, det sociala kaoset fortsatte och regimen drabbades allt oftare av känslan av att inte behärska den sociala utvecklingen. Man hade drabbats av den överdrivna centraliseringens paradox: ju mer en regim då centraliserar informationen och den formella makten, desto mer information och verklig makt förlorar den. Allt detta fick regimen volontaristiska tendenser att blomma ut i paranoia. Man såg syndabockar och fiender över allt. Samhället försattes i ett permanent krigstillstånd. Allt fler aspekter av det sociala livet kriminaliserades, regelbundna utbrott av utrensningar och massivt våld växlade med perioder av återhämtning.

Lewin är noga med att påpeka att vågorna av massarresteringar och upprättandet av korrektionsläger (Gulag) var ett komplext fenomen som hade många samverkande orsaker. Den i vänsterkretsar fortfarande förekommande föreställningen att utrensningarna delvis skedde utan Stalins vetskap kan emellertid avfärdas. Arkiven visar att han aktivt styrde och regisserade händelserna. Däremot liknade han tsarerna i det gamla Ryssland också i sin förmåga att genom noggrant regisserade personliga ”ingripanden” förskjuta skulden för politikens värsta konsekvenser nedåt i apparaten. En del av massarresteringarna var direkta följder av denna taktik att peka ut och bestraffa syndabockar.

Lewin visar också att den bland borgerliga experter vanliga tesen att Stalinsovjjet var en slaveekonomi inte stämmer. Gulag hade låg produktivitet och liten ekonomisk betydelse. Genom att spärra in arbetskraft som behövdes inom industrin (som ständigt led brist på arbetare under hela Stalinepoken) var det snarare kontraproduktivt. Detta var en av orsakerna till att lägersystemet minskade i omfattning efter kriget och stegvis avskaffades efter Stalins död. Lägrens och avrättningarnas kontraproduktiva effekter förstärktes av att de som dömdes ofta var nyckelpersoner av den sort som Sovjet led brist på. Lewin nämner särskilt utrensningarna 1937-38 av marskalk Tjuchatjevskij och andra ledande militärer. Med dessa kvar på sina poster hade de katastrofala nederlagen i början av den tyska invasionen 1941 med stor sannolikhet helt eller delvis kunnat undvikas. Gulag kan inte förstås som ett ekonomiskt (eller ett militärt) fenomen. Dess rötter var uteslutande politiska. Men dessa var å andra sidan djupt förankrade i själva kärnan av stalinismens politiska system.

Vissa historiker har tidigare uppmärksammat kontinuiteten mellan stalinismens idéer och politiska system och de som rådde i Tsarryssland.<sup>4</sup> Frågan inställer sig därför: var ”socialismen” i Stalins version i själva verket bara en effektivare form av det tsaristiska självhärskardömet? Lewin anser inte det. De flesta av de historiker som svarat ja på frågan har visserligen uppmärksammat den diskontinuerliga utvecklingen av ideologin i Sovjetstaten och därmed gjort upp med den flagranta okunnigheten hos de forskare som utgår från existensen av en färdig och entydig ”kommunism”. Men man delar fortfarande samma grundläggande idealism. Deras forskning begränsar sig oftast till det politiska systemet, som antas vara allsmäktigt, medan man försummat att undersöka den ekonomiska och sociala verkligheten.

Tidigare kunde man ursäkta sådant med den begränsade tillgången på fakta (som oftast utgjordes av politiska dokument och lagtexter). Dessutom bidrog det kalla krigets behov av ideologiska schabloner. Begreppet totalitarism är kanske det mest kända. Både tsarismen, stalinismen (eller, hos vissa, kommunismen) och fascismen/nazismen antas vara exempel på denna överordnade kategori, som är tillräckligt vag för att låna sig till det mesta.

---

<sup>4</sup> Se t.ex. Robert Tucker: “Stalinism as Revolution from Above”, i Robert Tucker (utg.): *Stalinism: Essays in Interpretation*. (W.W. Norton & Co, 1977).

Myten om den allsmäktiga, ”totalitära”, staten exemplifieras i det ofta framförda påståendet att Stalin lyckades kontrollera arbetskraften genom att införa en drakonisk lagstiftning på arbetsrättens område. Det vill säga, Stalin sägs ha lyckats ”feodaliserat” förhållandena inom industrin på samma sätt som tsarerna på 1600-talet ”refeodaliserade” förhållandena inom jordbruket genom återinförandet av livegenskapen. Visserligen finns det dokument som visar att straffen för avvikelse, oreglerad frånvaro och upprepade sen ankomst var extremt hårda. Men om man studerar den samhälleliga och ekonomiska verkligheten på en någorlunda konkret nivå, upptäcker man att dessa lagparagrafer nästan aldrig tillämpades. Arbetskraft – särskilt utbildad sådan – var en bristvara. Den som olovligen avvek, kunde räkna med att få skydd av myndigheterna på den arbetsplats dit han eller hon sökte sig. Och i de fall någon dömdes, utdömdes nästan alltid symboliska eller mycket milda straff. I själva verket lyckades det politiska systemet aldrig kontrollera de våldsamma spontana flödena av arbetskraft under 1930-talet. Man tvingades anpassa sig.<sup>5</sup>

Myten om Stalinsovjeter som ett försök att återuppliva och effektivisera tsarismen, eller på annat vis ”totalitär”, går ofta hand i hand med tesen att Stalinepokens ekonomiska utveckling skulle ha varit medioker. Tanken är att hänvisningen till det auktoritära, ”totalitära”, osv. politiska systemet ska förklara denna otillfredsställande utveckling. Men med undantag för jordbruket var Stalinepoken en av 1900-talets största ekonomiska framgångshistorier. Det var först under 1970-talet, när de sociala krafter som förklarar Stalintidens ekonomiska dynamik hade upphört att verka, som det auktoritära och byråkratiserade politiska systemets negativa ekonomiska konsekvenser vägde över.

I själva verket pekar jordbrukets relativt svaga utveckling på den avgörande bristen i förklaringsmodeller som håller sig till den politiska nivån: Hur stark statens kontroll och repression än är, så kan den inte tvinga fram en ekonomisk dynamik. Det är människornas dagliga insatser, deras motivation och energi, som avgör om en ekonomi ska utvecklas dynamiskt, mediokert eller stagnera. Tsarismens stat dög bara till att pressa fram ett mervärde ur jordbruket, inte till att ändra dess sätt att fungera. Stalinismens starka stat kunde visserligen tvinga fram en ändring av de formella ägandeförhållandena. Men den kunde inte tvinga fram ett dynamiskt jordbruk.

Om utvecklingen inom industrin och på andra områden i 1930-talets Sovjet hade varit ungefär som inom jordbruket, hade talet om Stalinismen som en moderniserad tsarism haft fog för sig. Men det var den inte. Siffrorna talar ett mycket tydligt språk. Och så snart man gör som Lewin och ger sig i kast med att undersöka den sociala verkligheten blir exemplen legio på en explosionsartad social, ekonomisk och teknisk dynamik.

Det var revolutionen 1917 och dess frigörande av folklig entusiasm och skaparkraft som la grunden för denna dynamik. Industrialiseringen byggde på en fortsatt mobilisering av dessa krafter. Massutbildningen, kampen mot kvinnoförtrycket med mera öppnade möjligheten för arbetare och pojkar och flickor från landet som tidigare varit dömda att förbli underkuvade analfabeter, att utbilda sig och utvecklas. Många människor trodde att man byggde socialismen. De snabbt växande skikten av tekniker, företagsledare och lokala politiker, som kom att utgöra överklassen i detta samhälle, intresserade sig visserligen allt mindre för abstrakta ideologiska idéer. Som Lennart Samuelson visar i sin nya bok (jfr not 5) var de i stället inriktade på handfasta frågor om teknisk och social modernisering. Men de var praktiska och effektiva. Tillsammans utgjorde underklassens tro att man byggde socialismen och teknokratins inriktning på modernisering drivkrafterna bakom den sovjetiska ekonomins explosionsartade utveckling under 1930-talet. Därför är Trotskijs analys av Stalinsovjeter som

---

<sup>5</sup> Se förutom Lewin också Lennart Samuelson: *Tankograd*, där de verkliga förhållandena på arbetsplatserna beskrivs mycket konkret

en ”byråkratiserad arbetarstat” missvisande. Den centrala statsapparaten och de repressiva organen var kanske ”byråkratiserade”, om man med detta menar överdrivet centraliserade och allt mer ”tröga”. Men på regional nivå och ute på de enskilda företagen var beslutsgångarna ofta både raka och effektiva.

Frågan hur stalinismen ska förstås i klasstermer återstår att besvara. Mobiliseringen av folkets breda lager och den fördjupade sociala revolution detta förutsatte leddes in på mer reglerade banor senare under 1930-talet. Trots persondiktaturens grepp flyttades positionerna fram hela tiden för de grupper som i brist på bättre brukar betecknas som ”byråkrati”, ”nomenklatura”, ”ny klass” m.m. Ingen av dessa beteckningar är teoretiskt välgrundad, men så länge vi inte har en klassanalys tvingas vi nöja oss med dem. Den nya klassen ersatte socialismens idéer, där modernisering och social revolution förutsätter varandra, med ett synsätt som ser tekniken som allena saliggörande och fortsatt revolution som ett hot. Stalin gynnade denna klass med ökade privilegier, samtidigt som han sökte hålla tillbaka dess växande ambitioner med kontroll och utrensningar.

Men det vore ett misstag att betrakta Stalins enmansdiktatur som rest av en kämpande socialism. Det misstaget gjordes av Mao Zedong och de kinesiska kommunisterna under 1960-talet. Det vore som att betrakta 15- och 1600-talets absoluta monarker som förkämpar för folkets intressen, när de i själva verket genomförde en nödvändig modernisering av adelsväldet.<sup>6</sup> Den ”nya klassens” tillväxt och ökande makt var en oskiljaktig del av Stalins politik och vision av framtiden. Den var stalinismens bärande pelare; den samhällsklass som bar upp persondiktaturen och gjorde den möjlig. Stalinismen var en säregen form för dess kontrarevolution.<sup>7</sup>

Jag har redan antytt att Stalintidens ekonomiska politik på många sätt var extremt framgångsrik. Undantaget var jordbrukssektorn. Var tvångskollektiviseringen och uppbygget av en repressiv, ultracentraliserad statsapparat enda möjligheten att åstadkomma den snabba industrialisering som krigshotet tycktes göra oundgänglig? På den frågan vill jag svara nej. Jag utvecklar argumenten i ett kommande *Clarté*-nummer.

---

Clartés ”hemsida”: <http://www.clarte.nu/>

---

<sup>6</sup> Se Perry Anderson: *Den absoluta statens uppkomst*. (Arkiv Förlag, 1980).

<sup>7</sup> Det är ingalunda säkert att det rör sig om en klass som var ny i förhållande till kapitalismen. För en analys som drar parallellen till kapitalismens ökade behov av utbildad arbetskraft och ”experter”, se Jaques Bidet & Gérard Duménil: *Altermarxisme. Un autre marxisme pour un autre monde*. (Presses Universitaires de France, 2007).